

УДК 316

І.В. СЕМЕНЮК

КУЛЬТУРА, ДУХОВНІСТЬ, РЕЛІГІЯ ЯК БАЗИС ДЛЯ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ

Проаналізовано поняття “соціальна справедливість” та показано вплив культурних, духовних та релігійних чинників як базису у формуванні соціальної справедливості. Обґрунтовано, що релігія в Україні, так само, як культура й праця, є чи не найголовнішим чинником взаємодії людини з навколишнім середовищем та економікою. З поглибленням економічної кризи, зубожінням народу людина намагається знайти собі духовну підтримку і захист у релігії, яка розглядає людину як творіння Бога, за його образом і подобою. Таким чином, підкреслена рівність усіх людей перед Богом, священне право кожного на життя, самоцінність особистості безпосередньо впливає на формування суспільної думки щодо ролі й місця людини в суспільно-економічному житті.

Ключові слова: *духовність, соціальна справедливість, релігія, український протестантизм, середовище впливу, культура України, релігійна свідомість.*

Соціальна справедливість – це важлива категорія, без якої всі зусилля, спрямовані на розбудову національної, демократичної, правової, соціально спрямованої держави, є марними. Соціальна справедливість – це невід’ємне природне право людини. Розуміння соціальної справедливості в часі змінюється і залежить від конкретних суспільних умов, у яких живе людина. Зміст цього поняття становить відповідність між соціальним значенням окремих прошарків населення та їх соціальним становищем, між їх правами й обов’язкам, між працею і винагородою, між інтересами та їх реалізацією, між злочином і покаранням тощо. Соціальна справедливість не може з’явитися сама собою, виникнути спонтанно у процесі гри стихійних соціальних сил. Для її формування та забезпечення необхідно привести в дію ідеологічні, правові, політичні, економічні, психологічні, моральні, духовні фактори.

Соціальна справедливість – це не мрії, не добрі побажання, а забезпечення того соціального статусу прав і обов’язків усіх соціальних верств, які реально можливі, визріли духовно й економічно. У нашому випадку важливим чинником та базисом, який у сучасному соціумі має важливе місце у формуванні соціальної справедливості, є: культура, релігія та духовність [6].

Мета статті – дослідити роль культури, релігії та духовності в суспільному житті.

Стан духовності культури і релігійної свідомості сучасного людства викликає все більше зростаюче відчуття тривоги за його майбутнє. Ми стали свідками, очевидцями й учасниками наростаючих темпів деградації

як духовності, так і культури, і розуміємо, що якщо цей процес не зупинити, то катастрофа сучасної цивілізації в загальнопланетарному масштабі стане неминучою.

Історія свідчить, що технічний прогрес, розширення матеріального виробництва не вирішують основні проблеми людства, а в ряді випадків загострюють їх і створюють нові, якщо не враховується духовний чинник. Категорія духовності набула останнім часом великого значення тому, що наукове співтовариство усвідомило духовність як істинний предмет науки і довело, що основні кризові явища в суспільному розвитку пов'язані, у першу чергу, з проявами бездуховності. Поняття “духовність” широко вживається для позначення різних явищ, у тому числі для розкриття глибинних процесів, що відбуваються в суспільстві та людині. Вона визначає сутність і механізми розвитку людської культури (науки, мистецтва, релігії). Це і є базисом та важливим чинником, який впливає на формування соціальної справедливості.

Слід зауважити, що релігія як базис відіграє важливу роль у формуванні соціальної справедливості. Видавлювання з культури релігійного, тобто духовного елементу, є оскоплення культури, забій її душі, перетворення її в манекен. На базі світської ідеології культура як культура не створюється, створюється лише її підробка, її тінь. Глобалісти ставлять за мету ліквідацію національностей, а отже, і національних культур, бо кожна культура національна. Культура – явище глибинне, душевне, внутрішнє. Ця глибина – її духовна основа. Її важко дістати. Саме цей стрижень дає нам змогу сьогодні активно і пасивно протистояти безпрецедентному натиску масової культури. Зовнішня культура не є справжня культура.

Припинити пити пиво з пляшки на вулиці, припинити вуличну і побутову лайку, припинити паління там, де не слід, чи вирішити проблему паління жінок, молоді, навчитися підтримувати порядок на подвір'ях своїх будинків і під'їздах, як усе інше неможливо вирішити само собою у загальному. Це дає зрозуміти, що зовнішня культура особистості (або товариства) в кінцевому підсумку визначається її внутрішньою культурою. А внутрішня культура виростає з духовного, тобто релігійного стану душі людини [1, с. 12].

Релігійний менталітет формується в процесі соціалізації особистості, як результат формулювання індивідом ціннісної системи світосприйняття. Його особливість полягає в надіндивідуальному, некритичному, заснованому на вірі характері переконань. Об'єднуючи людей не знаннями та способом мислення, а вірою і переживаннями, недоступними пізнанню, релігія опановує ірраціональним рівнем людської свідомості.

На емпіричному рівні соціологами досліджується релігійна свідомість і поведінка людей, окремих груп, громадська думка щодо релігії, діяльності церков та інших релігійних організацій, впливу релігії на інші сфери суспільного життя. Ключовими поняттями, які операціоналізуються, є

релігійність, її рівень, характер, динаміка, міра релігійної свідомості, релігійна поведінка, релігійна група, релігійне лідерство.

Релігійність – це характеристика свідомості і поведінки окремих людей, їх груп та спільнот, що вірять у надприродне і поклоняються йому. Лідерство як важлива складова релігійної поведінки – це соціальні відносини домінування і підпорядкування в групі, організації, суспільстві, що ґрунтуються на здатності лідера приймати рішення і здійснювати вплив.

М. Вебер вирізняє три типи релігійного лідерства:

- бюрократичний – коли авторитет лідера пов'язаний з його статусом в певній церковній ієрархії;
- харизматичний – коли авторитет залежить від особистісних властивостей. Поява харизматичних лідерів притаманна для періодів революцій та інновацій в суспільстві;
- традиційний – коли авторитет освячений віковими традиціями чи звичаями вибору релігійних лідерів [5].

На відміну від усіх інших форм ціннісної свідомості, релігія дає ціннісне осмислення всього суцього і є унікальним формуванням соціальної суспільної справедливості в цілому. Світоглядні цінності релігійних конфесій роблять значний вплив на характер, націленість, інтенсивність, соціальну наповненість господарської активності своїх парафіян. Глибокий аналіз впливу релігійних цінностей на господарське життя суспільства міститься в таких працях М. Вебера, як “Господарська етика світових релігій”, “Протестантська етика і дух капіталізму”.

Своє завдання вчений вбачає у виявленні “психологічних та прагматичних релігійних зв'язків, у яких кореняться практичні імпульси до дії”. М. Вебер відзначає, що зовні подібні форми соціальної організації можуть бути пов'язані з дуже різними за своїм характером етичними системами. Ще на початку цього століття цитований М. Вебером німецький соціолог М. Офенбахер у зв'язку з порівняльною характеристикою католицизму і протестантизму дотепно зауважила: “Народна мудрість стверджує: чи добре їсти, або спокійно спати. У нашому випадку протестант хотів би краще їсти, тоді як католик віддає перевагу спокійному сну. Уникаючи в цьому зв'язку яких би то не було аналогій, можна помітити, що в цій схемі іудей, подібно до протестанта, воліє “добре їсти та ще й спокійно спати”. Таким чином, можна сказати, що в іудаїзмі, як вченні, на основі якого згодом і виникло християнство, міститься комплекс ціннісних орієнтацій, що становлять унікальний базис активного розвитку соціальної справедливості та розвитку капіталістичного способу виробництва [2, с. 5].

Протестантизм як важлива ланка християнства, відіграв та відіграє важливу роль у формуванні соціальної справедливості. Протестантизм – це сукупність лютеранства, кальвінізму, пресвітеріанства, євангельських церков Асамблеї Бога, англіканства та інших релігійних течій, які виникли в ході Реформації. В основі всього існування лежав базис, який формував

прагнення панувати над природою і людьми. Не єднання з Богом у загальному або споглядальна заглибленість у божественну сутність, що видавалися вищим благом у релігії, а активна аскеза, діяльність, угодна Богу, пов'язана з відчуттям себе його “знаряддя, інструментом в руках Бога”, стала тут релігійним обов'язком; саме такий підхід узяв гору на Заході” [2, с. 58–59].

Протестантизм став підставою формування буржуазного типу особистості, який характеризувався новим ставленням до світу, вніс глибокі зміни в систему цінностей, що визначали специфіку господарської поведінки індивіда. Віра перетворилася у внутрішній досвід людини, життя – у свідомий обов'язок, а чеснотами визнано працьовитість, ощадливість, акуратність, пунктуальність. Принципи “світського визнання”, “світської аскези” зближують церковне та світське в житті християнина, рутинна щоденна праця перетворюється на виконання волі Всевишнього. Характерною особливістю протестантизму є глибокий індивідуалізм у справах віри. Виправдання людського життя на землі протестант знаходить в активності, старанності, працьовитості. Засуджується сприйняття бідності як прийнятнього способу життя. Визнається і заохочується підприємливість, раціоналізм, прагматизм. Вперше в релігійній догматиці відбувається виправдання відсотків як плати за кредит. Діловий успіх вважається свідченням обраності. Ознака щирої віри – чесне виконання своїх ділових обов'язків. Проголошені церквою етичні чесноти перетворюють релігійність в гарант порядності, надійності, працьовитості віруючого. Тому серед протестантів та протестантських країн досить важливим чинником соціальної справедливості є успіх у всіх сферах життя [3].

Православ'я, як фактор соціальної справедливості, теж знайшов своє місце. Земне буття людини тлумачиться в православ'ї як перший етап життя вічного. На відміну від протестанта чи єврея, православний християнин не ставить перед собою завдання раціоналізації мирської поведінки, він зосереджений на внутрішньому, духовному житті. Релігійним натхненням пронизується весь побут людини – від народження до самої смерті. Має місце абсолютний пріоритет духовного над світським, матеріальним. Моральна свідомість, а не практичний інтерес або вигода визначають зміст діяльності. Для православних країн характерна “негативна” господарська етика. Закріпилася вона через неявну зневагу до матеріального та тенденцію до упередженого ставлення до багатства та мазохістського – до праці, як до необхідного зла. Багатство розцінюється часто як зло чи щось не Боже. Хоча самі священнослужителі, на відміну від звичайних мирян, віддають перевагу розкоші та багатству [4]. Сам же православний християнин, на відміну від протестанта, часто не може усвідомити сутність свого земного життя та сутність матеріального. У цьому виражається відмінність етичного ставлення до праці в православ'ї і протестантизмі. Аскетичний зміст і благочестивість помислів у праці перешкоджали становленню в

православ'ї трудової та професійної етики. Там практично її не було. З форми (конкретної професії, майстерності, якості праці, знарядь, технологій, зовнішнього оформлення результату) акцент зміщується на моральні, духовні спонукання. У цих ціннісних установках, на думку багатьох дослідників, корениться зневага до якісної сторони результатів трудової діяльності. Загальнообов'язковість і універсальність праці як аскетичної чесноти приводить до того, що в православній свідомості більше цінується універсал, дилетант, "майстер на всі руки". Тому для країн та суспільств де переважає православ'я, немає значних економічних потрясінь, також спостерігається неспроможність у гармонії та формуванні тієї ж соціальної справедливості. У той час як для протестантської свідомості характерно визнання вузькопрофесійної майстерності, у чому є більша ефективність [7].

До речі, теза про те, що безрелігійний чи атеїстичний світогляди економічно ефективніші, ніж релігійний, статистично не підтверджується: американські вчені порахували, що люди, які відвідують церковні служби, досягають більшого добробуту, ніж ті, що не відвідують, а це спонукає нас ще раз звернути увагу на те, що саме релігійність і є важливим базисом у формуванні соціальної справедливості.

Висновки. Отже, існування релігії в різних суспільних системах дає право стверджувати, що оцінка її як "опіуму для народу" є надто поверховою та упередженою. Досвід переконує, що релігія пов'язана з життєвими реаліями, такими як смерть і народження людини, із сенсом її перебування на землі, добром і злом, стражданнями та іншими доленосними моментами. На думку соціологів, виникнення релігії пояснюється не тільки намаганням людей знайти відповіді на проблемні питання свого життя, а й спробою сформуванню світогляд віруючих людей так, щоб вони дістали моральну опору й утіху в релігійній діяльності. У такому розумінні релігія – це служіння вищим силам, які спрямовують і контролюють процеси людської діяльності. Саме релігія протягом усієї історії виступає як хранителька національних традицій, формує світосприйняття більшості людей, норми їхньої поведінки, а також має великий вплив на формування праці людини.

Список використаної літератури

1. Бердяев Н.А. Философия творчества, культуры и искусств: в 2 т. / Н.А. Бердяев. – М. : Искусство, 1999. – Т. 1. – 212 с.
2. Вебер М. Хозяйственная этика мировых религий / М. Вебер // Избранное. Образ общества. – М. : Юрист, 1994. – 127 с.
3. Нейхауз Р.Д. Бизнес и Евангелие / Р.Д. Нейхауз. – Познань ; М. : W Drodze : Вера и мысль, 1994. – 329 с.
4. Примуш І.В. Релігія в соціологічній концепції М. Вебера [Електронний ресурс] / І.В. Примуш. – Режим доступу: <http://pidruchniki.ws/19570411>.
5. Соціологічна сутність релігії, її місце і роль у суспільстві [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://buklib.net/component>.
6. Соціальна справедливість запорука стабільності і розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archive.nbuv.gov.ua>.

7. Path Dependency: Религиозные ценности как фактор формирования социально-экономических моделей [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ecsosman.hse.ru/text/16213418/>.

Стаття надійшла до редакції 18.03.2013

Семенюк И.В. Культура, духовность, религия как базис для формирования социальной справедливости

Проанализировано понятие “социальная справедливость” и показано влияние культурных, духовных и религиозных факторов как базиса в формировании социальной справедливости. Обосновано, что религия в Украине, так же, как культура и труд, являются едва ли не главным фактором взаимодействия человека с окружающей средой и экономикой. С углублением экономического кризиса, обнищанием народа человек пытается найти себе духовную поддержку и защиту в религии, которая рассматривает человека как творение Бога, по его образу и подобию. Таким образом, подчеркнутое равенство всех людей перед Богом, священное право каждого на жизнь, самоценность личности непосредственно влияют на формирование общественного мнения относительно роли и места человека в общественно-экономической жизни.

Ключевые слова: *духовность, справедливость, религия, украинский протестантизм, среда влияния, культура Украины, религиозное сознание.*

Semen'uk I.V. Culture, spirituality, religion as a basis for the formation of social justice

Analyzed the concept of justice, and proved the influence of cultural, spiritual and religious factors as the basis of the formation of social justice. It is proved that the religion in Ukraine, as well as the culture and work, perhaps the main factor in human interaction with the environment and the economy. With the deepening of the economic crisis, the impoverishment of the people of the person trying to find a spiritual support and protection of religion, which regards man as a creature of God, in His image and likeness. Thus emphasized the equality of all men before God, the sacred right to life, the intrinsic value of the individual and direct impact on the public opinion on the role and place of the individual in the social and economic life.

Key words: *spirituality, justice, religion, Ukrainian Protestantism, environment influences, culture of Ukraine, religious consciousness.*